

نہاوند در هزاره‌های تاریخ

○ حسین زرینی

○ نیاوند در هزاره‌های تاریخ
○ تألیف: شمس‌الدین سیدان
○ ناشر: اشتی، تهران، جاب اول، زمستان ۱۳۷۹، ۸۰۸ سی

گردآوری مطالب آن در سال‌های ۱۳۴۷ تا ۱۳۵۷ انجام شد. پس از وقفه‌ای طولانی - که همراه با افزودن مطالب جدید بر آن بوده، با توجه به تاریخ پایان مقدمه اول در سال ۱۳۷۳ به دست چاپ سپرده شده که تا سال ۱۳۷۹ - زمان چاپ کتاب - به دلائلی که بر ما معلوم نیست در زیر چاپ باقی مانده است. به هر صورت چاپ این کتاب را به فال نیک گرفته، ضمن ارج نهادن به زحمات مؤلف سخت‌کوش، برخی مطالب آن در اینجا معرفی و نقد می‌گردد:

کتاب **نہاوند در هزاره‌های تاریخ** از سیزده بخش، علاوه‌الابوم عکس‌ها، کتابشناسی و فهرست اعلام تشکیل شده است. در بخش نخست مؤلف به «جغرافیای طبیعی شهرستان

متاسفانه در مورد شهری با این سابقه تاریخی تا اواخر زمستان ۱۳۷۹ هیچ اثر تاریخی مستقلی وجود نداشت و تنها آثار منتشره در مورد آن به چند مجموعه مقاله و چند شماره فصلنامه «فرهنگان» - که اخیراً به همت مؤسسه فرهنگی علم‌رادیان در تهران انتشار می‌یابد و قسمت اعظمی از آنها به تاریخ و فرهنگ نیاوند اختصاص دارد - و چند اثر پراکنده دیگر محدود می‌شد.

همچنانکه گفته شد در اواخر سال ۱۳۷۹ اولین اثر مستقل در مورد تاریخ نیاوند به همت آقای سید شمس‌الدین سیدان به نام **نہاوند در هزاره‌های تاریخ** به زیور طبع آراسته شد. این کتاب که به استاد مقدمه، قسمت اعظم کارهای

در طول تاریخ دیریا و پرفراز و نشیب ایران، نیاوند از جمله شهرهایی است که از همان آغاز نام خود را با تاریخ ایران گره زده و همچون طفلی سر به راه در غم و شادی‌های این مادر کهنسال، همیشه همراه و یار و یاور او بوده باشند. آنان که با تاریخ باستانی ایران آشنا نیستند نیک می‌دانند که محققان برای نقطه آغاز تاریخ ایران همیشه بر چند مکان انگشت می‌گذارند، که از آن میان، در کنار «تپه سیلک» کاشان «تپه حسنلو» آذربایجان و... یکی هم «تپه گیان» نیاوند است که مطالعات رومن گریشمن (چهره نام‌شنای تحقیقات باستانی ایران) و ژورژ کنتو در سال‌های ۱۳۱۲-۱۳ ش در آن، بر حیات باستانی این شهر جانی تازه بخشید.

نهادند» پرداخته و در خلال مطالب فصل اول این بخش، ذکری از جایگاه جغرافیایی نهند از باستان تا امروز، شناخت موقعیت جغرافیایی، حدود و وسعت فاصله نهند تا شهرهای مجاور و راه‌های مواصلاتی قدیم آن به عمل آورده است. در فصل دوم و سوم به تشکیلات زمین شناسی و ناهماری‌ها و غارهای شهر پرداخته و فصل چهارم را به آب و هوا، بادها، آب‌های سطحی و زیرزمینی، قنات‌ها، سراب‌ها و چشمه‌های شهر اختصاص داده است. در فصل پنجم منابع طبیعی شامل باغ‌ها، کاخ‌ها، زندگی جانوری، شکارگاه‌ها، پرندگان، پستانداران و خزندگان مورد بحث قرار گرفته و فصل ششم نیز به عجایب نهند که منابع تاریخی به آنها اشاره داشته‌اند اختصاص دارد.

بخش دوم کتاب تحت عنوان «نام و تاریخ نهند» به بررسی سیر تاریخی نام نهند در دوره‌های پیش از اسلام و پس از آن و وضعیت این شهر همزمان با مهاجرت آریائیها و تشکیل دولت ماد اختصاص دارد. در بخش سوم مؤلف تحت عنوان «نهند در دوران هخامنشیان، سلوکی‌ها، اشکانی‌ها و ساسانیان» در پنج فصل به ترتیب به ذکر تاریخ نهند در زمان هخامنشیان، اسکندر و جانشینان او، اشکانیان، ساسانیان و وضعیت نهند در تقسیمات کشوری دولت ساسانی و موقعیت نهند در «جبال» می‌پردازد.

در بخش چهارم «شهربانان پیش از اسلام» که به نحوی با تاریخ نهند در ارتباط بوده‌اند، مورد بحث و بررسی قرار گرفته‌اند.

بخش پنجم کتاب با نام «نهند در دوره ورود اسلام» به شرح چگونگی فتح سرزمین ایران توسط اعراب مسلمان و به‌ویژه جنگ نهند و سرانجام آخرین پادشاه ساسانی، یزدگرد سوم اختصاص دارد.

در بخش ششم مؤلف تحت عنوان «حکومت فرمانروایان دوره اسلامی در جبال» در فصل نخست به ذکر اسامی برخی حکام اموی در جبال، قیام ابومسلم خراسانی و برخی حوادث مرتبط با آن در نهند، فرمانروایان عباسی در نهند و شرح چگونگی یوستن مردم نهند به قیام بابک خرمدین می‌پردازد. در فصل دوم این بخش نیز فرمانروایان عصر سامانی و آل‌بویه بر نهند و خاندان حسنویه^۱ مورد بحث و بررسی

از عمده‌ترین نقاط کتاب باید به ترجمه قسمت‌هایی از «کتاب گیان» تألیف رومن گریشمن و ژرژ کنتو در مورد حفاری‌های تپه گیان نهند اشاره کرد که هنوز ترجمه‌ای از آن صورت نگرفته است

مؤلف قسمت‌های مربوط به نهند از متن انگلیسی سفرنامه خارکت رستم را ترجمه و در صفحات ۲-۴۸۱ کتاب گنجانده است

تلاش‌های مؤلف از طریق یکی از دوستانش در آلمان برای یافتن اثر چاپ نشده هوگو گروت، تحت عنوان

Meine Reise durch Vorderasien halle a. s.

۱۹۰۸-۵۰/۵۳

که بر اساس سفرنامه چاپ شده‌اش حاوی اطلاعات مفیدی درباره نهند بوده، انجام داده، شایان تقدیر است

قرار گرفته‌اند. فصل سوم و چهارم این بخش به سلاجقه عراق و بعضی حوادث همزمان با حکومت آنها در نهند و حمله مغول به شهرهای ایران از جمله نهند اختصاص دارد. در فصل پنجم تاریخ نهند در عصر تیموریان و قیام بهلول نهندی - که در زمان تیمور صورت گرفته - و وضعیت نهند مقارن حکومت قراقویونلوها مورد بحث و بررسی قرار گرفته، ذکری از «قلمرو عیشکر» و حدود آن که نهند نیز جزئی از آن محسوب می‌شده، به عمل آمده است. فصل ششم نیز به وقایعی از تاریخ نهند در دوران صفویه تا قاجار اختصاص دارد. در بخش هفتم که عنوان آن «اسامی بعضی از حکام و امرای دوره قاجار» است مؤلف ضمن اشاره به تأسیس حکومت قاجار از چگونگی حکومت شیخ

علی میرزا، محمود میرزا، همایون میرزا و گروهی دیگر از حکام دوره ناصری بر نهند سخن می‌گوید.

بخش هشتم که «مقدمه‌ای بر آثار باستانی» نام گرفته در چهار فصل سابقه تاریخی و آثار باستانی و تاریخی نهند را مورد بررسی قرار داده است. در فصل نخست این بخش، ابتدا اشاراتی به دوران ماقبل تاریخ در ایران شده، سپس در فصل دوم به زاگرس و ساکنان قدیمی آن پرداخته شده و پس از آن در فصل سوم به آثار باستانی تپه گیان اشاره شده است. فصل چهارم نیز به سایر آثار باستانی شهرستان نهند، از جمله تپه باباقاسم، تپه تقارچی، حمام‌ها، امامزاده‌ها و... اختصاص دارد.

مؤلف در بخش نهم تحت عنوان «نهند از دیدگاه جغرافی‌نگاران و جهانگردان خودی و بیگانه» به ذکر مطالب کتابها و سفرنامه‌های کسانی می‌پردازد که از نهند گذشته و یا به نحوی اطلاعاتی در مورد آن عرضه کرده‌اند.

در بخش دهم با عنوان «سوانح طبیعی و حوادث سیاسی» مطالبی همچون زمین‌لرزه‌ها، سیل و قحطی‌های نهند و خوانی همچون کشته شدن خواجه نظام‌الملک در نهند، جنگ سالارالدوله با محمدعلیشاه در نهند، نهند در جنگ جهانی اول و... در دو فصل مورد بحث و بررسی قرار گرفته‌اند.

در بخش یازدهم مؤلف «خصوصیات جمعیتی شهرستان نهند طی چهار دوره سرشماری» (۶۵-۱۳۳۵) را مورد کنکاش قرار داده و علاوه بر آن فصل دوم و سوم این بخش را به دین و مذهب در نهند و وضعیت آب و برق آن اختصاص داده است.

در بخش دوازدهم وضعیت «روستاهای شهرستان نهند» در پنج فصل مورد بررسی قرار گرفته است. در فصل نخست ویژگی‌های عمده نقاط روستایی در سال ۱۳۶۵ و مهاجرت روستائیان و علل آن، در فصل دوم فعالیت‌های اقتصادی روستاها، در فصل سوم آمار جمعیت روستاها در چهار دوره سرشماری از سال ۱۳۳۵ تا ۱۳۶۵، در فصل چهارم اوضاع اقتصادی و اجتماعی روستای گیان در سال ۱۳۵۷ و در فصل پنجم دهات از میان رفته مورد بحث و بررسی قرار گرفته‌اند.

در بخش سیزدهم که یکی از جالب‌ترین و

خواندنی‌ترین بخش‌های کتاب به‌شمار می‌رود، مؤلف تحت عنوان «شاخص‌ها و نملاهی‌ها از زندگی اجتماعی مردم در نیم قرن پیش» به ذکر گوشه‌هایی از حیات اجتماعی نهلوند در ۵۰ سال گذشته می‌پردازد که بعضاً خاطرات دوران کودکی خود اوست. در این بخش مؤلف ضمن ارائه تاریخچه‌ای از فرهنگ نهلوند، به ادبیات عامیانه، مراسم عروسی، نذورات، باورهای خرفی، صفات مردم، مراسم شب جمعه آخر سال، مراسم شب نوروز، جشن نیمه شبیان، شکل و نوع لباس‌های قدیمی، کشف حجاب در نهلوند، اشتغال روزانه خانم‌ها در قدیم، تفریحات و سرگرمی‌ها، تریاک و تریاک‌کنشی، پادی از سحرهای ماه رمضان، وضع بهداشت و درمان، تهیه آذوقه زمستان، تنقلات بچه‌های قدیمی، تقویم آب و هوایی، مشاغل از میان رفته، کشف‌های محلی، وسایل نقلیه، رادیو، لوازم و ظروف قدیمی، محلله‌های مرکزی شهر و ارتباط آن با روستاهای مردم و چند سند از مرکز استان ملی پراخته است که نشان می‌دهد به نحوی گوشه‌ای از تاریخ و حیات اجتماعی گذشته نهلوند را آشکارتر می‌نمایند.

در پایان کتاب آلبوم تصاویر شامل ۲۵ تصویر مرتبط با نهلوند، همچنین کتابشناسی ۱۵ صفحه‌ای و فهرست نام‌ها و جای‌ها آمده که بر غنای اثر افزوده است. آنچه ذکر شد معرفی اجمالی کتاب «نهلوند در هزاره‌های تاریخ» بود و آنچه در پی می‌آید کتاب اجمالی در مورد برخی نکات قوت و ضعف کتاب است.

از عمده‌ترین نقاط قوت کتاب باید به ترجمه قسمت‌هایی از کتاب **گیان تالیف‌وروشن گریشمن و وروژ کزوتو** در مورد حفاری‌های تپه گیان نهلوند اشاره کرد که هنوز ترجمه‌ای از آن صورت نگرفته است. این ترجمه صفحات ۳۰۳ تا ۴۰۲ کتاب حاضر را به خود اختصاص داده و کار را برای کسانی که می‌خواهند در مورد تاریخ باستانی ایران و نهلوند تحقیق کنند بسیار آسان نموده است. مؤلف علاوه بر ترجمه کتاب فوق که آنرا «هین زحمت دوساله همکار خود آقای سیدرضا سیدحسینی» می‌داند، گاه خود نیز به ترجمه برخی متون راجع به نهلوند دست زده که از آن جمله می‌توان قسمت‌های مربوط به نهلوند از متن انگلیسی سفرنامه **چارلز رستم** و درج آن در صفحات ۴۸۱-۴۸۲ کتاب را نام برد. علاوه بر این تلاش‌هایی که مؤلف از طریق یکی از دوستش در آلمان برای یافتن اثر چاپ شده **هوگو گروته**، تحت عنوان

Meine Reise durch Vorderasien halle a. s. ۵۰-۵۰۸-۱۹۰۸ که بر اساس مطالب سفرنامه چاپ شده‌اش^۱ حاوی اطلاعات مفیدی درباره نهلوند بوده انجام داده شایان تقدیر است.^۲ اطناب کلام در مواردی که چندان ضروری به نظر نمی‌رسد، می‌تواند از نقاط ضعف کتاب به‌شمار آید. این موارد گاه بحث اصلی کتاب که تاریخ نهلوند است را کاملاً تحت‌شماع قرار داده و موضوعات دیگر را محور بحث قرار می‌دهد. از این جمله می‌توان به بیان علل شکست سیاه ایران از اعراب مسلمان^۳ و علل شکست ایران از مغولان^۴ اشاره کرد. این مسأله در بیان درگیری‌های ایران و عثمانی در زمان افشاریه و زندیه^۵ هم تا حدی به چشم می‌خورد.

علاوه بر مورد فوق، نویسنده، گاه نگارش مطالب برخی دوره‌های تاریخی همچون دوره نسبتاً طولانی حکومت ایلخانان و ملوک‌الطوایفی پس از آن بر ایران هیچ اشاره‌ای به وضعیت نهلوند مقررند با آن‌ها نام نکرده و یا لاقلاً یاد نشده که این مباحث در این مورد مطلبی دارند یا نه؟ این مسأله در مورد تاریخ نسبتاً طولانی حکومت سلجوقیان بر ایران نیز تا حدی مصداق دارد.

جدید نبودن برخی مطالب، معضل دیگری است که کتاب با آن دست به گریبان است. همچنانکه گفته شد نویسنده اکثر مطالب کتاب را بین سال‌های ۱۳۳۷ تا ۱۳۵۷ جمع‌آوری کرده و همین موجب شده شرحی که از اماکن تاریخی یا نام خرابیه‌ها، می‌داند، گاه متناسب با وضع امروزی آنها نباشد (لازم به توضیح است که نویسنده سال‌هاست در تهران زندگی می‌کند) ایشان متلاً و ضمناً ۵۱ تپه شیخ منصور و دو خواهران را در کتاب منمکس کرده که تا حد زیادی با وضعیت هنگام چاپ کتاب مغفول است^۶ این موضوع در مورد اماراهی که مؤلف در مورد جمعیته وضع سواد در شهرستان و... ارائه کرده و بیشتر مربوط به سال‌های ۱۳۲۵ و ۱۳۴۵ می‌باشند نیز تا حدی به چشم می‌خورد. این در حالی است که اماراهی سال‌های ۱۳۴۵ و ۱۳۶۵ که در دسترس هستند کمتر مورد استفاده قرار گرفته‌اند.

همچنانکه گفته شد، بخش سیزدهم کتاب با عنوان «شاخص‌ها و نملاهی‌ها از زندگی اجتماعی مردم در نیم قرن پیش» از خواندنی‌ترین بخش‌های کتاب به‌شمار می‌آید. در این بخش مؤلف ضمن ارائه تصاویر گوشه‌هایی از زندگی

مردم کوچه و بازار در چند دهه پیش... که اکثر ا برای خواننده جوان امروزی به افسانه می‌ماند. نویسنده است از فراموش شدن این جنبه‌های زندگی اجتماعی و فرهنگی مردم نهلوند جلوگیری کند. با این حال همچنانکه نویسنده خاطرنشان کرده این بخش نیز کاستی‌های بسیار دارد و تنها وقتی جامع و کامل تر خواهد بود که گروهی علاقمند تا پیرمردان و پیرزنانی که حافظه آنها منبع و مأخذ اطلاعات بسیاری در این زمینه است از بین نرفتند، این قسمت از فرهنگ عامه را جمع‌آوری نمایند.^۷ در این بخش نویسنده علاوه بر ذکر حیات اجتماعی گذشته مردم که بعضاً هنوز هم جریان دارند، گاه گریزی به زمان حال و با بیان وضع کنونی شهر از بعضی جهات - همانند بهداشت و درمان در صفحات ۹۲-۶۹ که در آن بیمارستان‌ها و برخی مراکز بهداشت شرح داده شده‌اند - منبع خوبی برای محققان آینده تاریخ نهلوند برجای گذاشته است.

پی‌نوشت‌ها:

- ۱- در چند قرن اول اسلامی به قسمت‌های غربی ایران امروزی که شامل استانهای اصفهان، همان، لرستان، کردستان، ایلام، چهارمحال و بختیاری، قسمت‌هایی از آذربایجان و... می‌شد، «جبال» می‌گفتند.
- ۲- بنی‌حسویه، خاندانی از کدرهای بزرگاتی بودند، که توانستند در سال ۳۸۸ ه. ق. همزمان با حکومت آل‌بویه توسط حسویه‌بین حسین حکومتی را بوجود آورند که ۵۸ سال دوام آورد. قلمرو آنان شامل مناطق کرمانشاه، دیور، اسدآباد، نهلوند، لرستان، شهر زور و قسمتی از آذربایجان می‌شد. سرانجام حکومت این خاندان با قتل **طاهر بن هلال بن بدر بن حسویه** در سال ۳۰۶ ه. ق. توسط کدرهای «بنی‌عکاز» به پایان رسید و قلمرو آنها بین خاندان بنی‌عکاز و شمس‌الدوله دیلمی (حاکم همدان) تقسیم شد.
- ۳- هوگو گروته: سفرنامه گروته، ترجمه مجید جلیوند تهران، نشر نثر مرکز، چاپ اول ۱۳۶۸، ص ۲۰۶.
- ۴- سیدان، شمس‌الدین: نهلوند در هزاره‌های تاریخ، تهران، اشرفی، چاپ اول زمستان ۱۳۲۹، ص ۲۷۲.
- ۵- همان، ص ۲۱۷-۲۱۰.
- ۶- همان، ص ۲۵۵-۲۵۳.
- ۷- همان، ص ۲۷۰-۲۶۹.
- ۸- همان، ص ۳۲۸-۳۲۹.
- ۹- همان، ص ۶۰۰.